

Szumiło, Mirosław

"Franciszek Rawita-Gawroński (1846-1930) wobec Ukrainy i jej przeszłości", Eugeniusz Koko, Gdańsk 2006 : [recenzja]

Res Historica 26, 175-177

2008

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez **Muzeum Historii Polski** w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

samorządowym i gospodarczym. Jednak sukcesów nie odnosił. Ten ostatni okres życia opisany jest w rozdziale IV.

Narracja pracy jest spokojna, a sądy wyważone. Jednakże autorowi zdarzają się pewne oceny budzące wątpliwości. Do nich należy kwestia likwidacji unii przez władze rosyjskie (s. 14–15). Nie można — jak sędzę — używać określenia połączenie unii z prawosławiem. Tak to przedstawiała propaganda rosyjska, w rzeczywistości była to likwidacja tego obrządku katolickiego. Dużo wątpliwości wzbudza też liczba 454 szkół ukraińskich, które miały powstać na terenie Chełmszczyzny, Wołynia i Po-

lesia (s. 35). Należałoby raczej podać liczbę szkół (o ile pracowały) na terenie Lubelskiego, gdyż wtedy ewentualnie można określić i ocenić wysiłek Wasyńczuka.

W sumie powstała wartościowa praca, wydobywająca z zapomnienia interesującego polityka ukraińskiego. Książka jest wielce przydatna dla regionalisty interesującego się problematyką Lubelszczyzny. Ma też wymiar szerszy, dotyka bowiem spraw parlamentaryzmu Drugiej Rzeczypospolitej i położenia ludności ukraińskiej w Polsce.

Monika Żytkowicz

Eugeniusz Koko, *Franciszek Rawita-Gawroński (1846–1930) wobec Ukrainy i jej przeszłości*, Gdańsk 2006, s. 276

Franciszek Rawita-Gawroński, dzisiaj raczej zapomniany pisarz i publicysta, a zarazem historyk samouk, odegrał na początku XX wieku niebagatelną rolę w kształtowaniu polskiego obrazu przeszłości Ukrainy. Jego liczne publikacje, ukazujące się w warunkach kultury masowej, cieszyły się uznaniem szerokich rzesz czytelników. W ten sposób walczyły się do upowszechnienia negatywnego stereotypu Ukraińca, funkcjonującego w świadomości społeczeństwa polskiego. Mimo swej popularności Rawita-Gawroński nie doczekał się biografii w historiografii polskiej. Jediną próbą ukazania jego sylwetki w aspekcie dokonań lite-

rackich był artykuł Jadwigi Ziętarskiej¹. O roli Gawrońskiego w tworzeniu stereotypu Ukraińca pisali natomiast Danuta Sosnowska² i Adam Kudła³. Praca E. Koko jest pierwszą próbą pełniejszego opracowania biografii i dokonań pisarskich Rawity-Gawrońskiego.

Zamiarem autora było przybliżenie biografii, czyli losów życiowych Gawrońskiego, uwarunkowań, charakteru i warsztatu jego pisarstwa historycznego oraz sposobu ujęcia dziejów Kozaczyzny. Ze względu na ograniczenia objętościowe i założenia metodologiczne swojej pracy autor świadomie pominął powieści historyczne Rawity-Gawrońskiego, a także zre-

¹ J. Ziętarska, *Franciszek Rawita-Gawroński 1846–1930*, [w:] *Obraz literatury polskiej XIX i XX wieku. Literatura polska w okresie realizmu i naturalizmu*, t. III, seria 4, Warszawa 1969, s. 441–460.

² D. Sosnowska, *Zawsze polska jednakowa*, „Mówią Wieki” 1995, nr 12, s. 48–50.

³ A. Kudła, *Swawolni Kozacy i dzicy hajdamacy w twórczości Franciszka Rawity-Gawrońskiego*, [w:] *Galicyjskie dylematy*, zbiór rozpraw, red. K. Karolczak, H. W. Żaliński, Kraków 1994, s. 93–105.

zygnował z szerszego przedstawienia jego poglądów na poszczególne kwestie polityczne i społeczne.

Omawiana monografia oparta jest na solidnej bazie źródłowej. Kreśląc biografię swojego bohatera, autor korzystał przede wszystkim z licznych materiałów wspomnieniowych i korespondencji Gawrońskiego, rozproszonych po wielu bibliotekach, archiwach i muzeach. W związku z tym przeprowadził kwerendę w Bibliotece Narodowej, Muzeum Narodowym, Bibliotece Publicznej m. st. Warszawy, Bibliotece Instytutu Badań Literackich PAN, Muzeum Literatury im. Adama Mickiewicza i w zbiorach Juliana Krzyżanowskiego w Warszawie, Bibliotece Jagiellońskiej i Bibliotece PAN-PAU w Krakowie, Bibliotece Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu oraz w Bibliotece Akademii Nauk Ukrainy im. Wasyla Stefanyka i Centralnym Derżawnym Istorycznym Archiwum Ukrainy we Lwowie. Ponadto korzystał z licznych opracowań, publikowanych dokumentów i wspomnień.

Praca składa się z trzech rozdziałów, obszernej bibliografii i 13 fotografii. W bibliografii autor zamieścił także imponujący spis publikacji Franciszka Rawity-Gawrońskiego, liczący ponad 620 pozycji: książek, artykułów i recenzji.

W rozdziale I nakreślono życie Franciszka Rawity-Gawrońskiego na tle zmieniających się czasów. Analiza wspomnień dotyczących dzieciństwa na Ukrainie, lat szkolnych w Kijowie, udziału w powstaniu styczniowym i późniejszych licznych podróży po Europie pozwala na odtworzenie procesu kształtowania się drogi życiowej i poglądów Gawrońskiego. Autor zwraca przy tym uwagę na patriotyczne wychowanie i szlacheckie pochodzenie Rawity. Do końca życia czuł się on przedstawicie-

lem stanu szlacheckiego, idealizując stosunki między ziemiaństwem a włościanami. Ukończył studia rolnicze w Dublanach i wiązał swe plany życiowe z tym zawodem. Dopiero na początku lat osiemdziesiątych zdecydował ostatecznie o wyborze kariery literackiej. Zdaniem autora przyczyniła się do tego znajomość z pisarzem Zygmuntem Miłkowskim i małżeństwo z jego córką Antoniną.

Opis kolejnych etapów życia Rawity-Gawrońskiego koncentruje się na jego życiu rodzinnym, aktywności pisarskiej i działalności społecznej. Zaprezentowano również stosunek Rawity do aktualnych problemów społeczno-politycznych, zwłaszcza kwestii ukraińskiej i żydowskiej. Autor ogólnie charakteryzuje także dorobek pisarski Gawrońskiego, na który składają się m.in. powieści historyczne i współczesne, mniejsze utwory literackie, monografie, syntezy i drobne szkice historyczne, prace z zakresu gospodarki rolnej i etnografii, publicystyka prasowa. Podkreśla przy tym, iż było to piarstwo zaangażowane, pełniące funkcję użyteczną wobec społeczeństwa. Sam Rawita twierdził, że literat musi być publicystą, ponieważ spełnia zadania obywatelskie. Był przekonany o *potrzebie obrony naszych dziejów przed oszczerstwem i fałszem*⁴.

W rozdziale II autor poddał analizie elementy składowe świadomości narodowej i historycznej Rawity-Gawrońskiego oraz przedstawił cechy charakterystyczne jego warsztatu badawczego i pisarskiego. Okazuje się, iż stosunek Rawity do przeszłości Rzeczypospolitej i rozwoju współczesnego ukraińskiego ruchu narodowego był typowy dla szlachty kresowej. Z jednej strony traktował on Ukrainę jako swą ojczyznę prywatną i ideologiczną, chlubiąc się pochodzeniem z ruskiej szlachty zgod-

⁴ Recenzowana praca, s. 8, 54.

nie z formułą: *Gente Ruthenus natione Polonus*. Z drugiej zaś akcentował polski charakter prawobrzeżnej Ukrainy, stwierdzając: *Dla mnie była to Polska. Dzieje Rusi były dziejami Polski*⁵. Negował zasadność używania terminu „Ukraińcy”, uznając, że istnieją tylko Rusini, którzy nie są narodem, lecz masą etnograficzną, żyjącą na niskim poziomie kulturalno-cywilizacyjnym. Ukraiński ruch narodowy był zatem zjawiskiem nienaturalnym, a wroga inteligencja ruska próbowała zamącić w głowach spokojnego ludu chłopskiego.

Według autora piarstwo Rawity-Gawrońskiego wpisuje się w nurt apologetyczny historiografii polskiej w XIX wieku, podnoszący m.in. zasługi cywilizacyjne Polski na Wschodzie. Rawita nie zawsze stosował się do zasad warsztatu naukowego historyka. W doborze źródeł był na przykład bardzo stronniczy, kierując się względami narodowościowymi, do czego zresztą sam się przyznawał. Zdawał sobie sprawę z niedostatków wynikających z braku fachowego przygotowania, lecz jednocześnie z dumą podkreślał swoją indywidualność i oryginalność.

Badając i opisując przeszłość Ukrainy, Rawita-Gawroński skupił się na fenomenie Kozaczyzny i ruchów hajdamackich. Zakreślił sobie szeroki plan badań nad jej dziejami od początku XVI wieku do połowy XIX wieku. W rozdziale III swojej pracy autor analizuje efekty realizacji tego planu. Koncentruje się na warstwie interpretacyjnej dzieł Rawity, starając się ukazać najbardziej istotne cechy obrazu przeszłości Ukrainy, charakterystyczne dla jego piarstwa. Oceny i opinie Gawrońskiego, dotyczące poszczególnych wydarzeń i postaci historycznych, konfrontuje przy tym z obecnym stanem badań w historiografii polskiej i ukraińskiej.

Niektóre wnioski Rawity-Gawrońskiego okazały się zbieżne z ustaleniami najnowszej historiografii, jednak w większości przypadków jego oceny były powierzchowne i jednostronne. Nie dostrzegł m.in. gospodarczych i społecznych przyczyn powstań kozackich, utrwalając stereotyp barbarzyńskiego i awanturniczego Rusina, kierującego się irracjonalną żądzą krwi. Autor omawianej pracy doszedł do wniosku, iż wybór problematyki badawczej dokonany przez Gawrońskiego nie był przypadkowy. Eksponowanie negatywnych cech Kozaczyzny, odziedziczonych zdaniem Rawity przez współczesnych Rusinów, miało dyskredytować rozwijający się ukraiński ruch narodowy i jego dążenia niepodległościowe.

Doskonała monografia E. Koko posiada jednak pewien mankament, autor pominął bowiem dość istotny problem skali oddziaływania dzieł Franciszka Rawity-Gawrońskiego na polskie społeczeństwo. Można to uczynić poprzez ustalenie nakładów i charakterystykę grona czytelników czasopism i książek, zwłaszcza wydawnictw popularnych przeznaczonych „dla ludu”. Opracowania wymaga także kwestia wpływu piarstwa Rawity na kształtowanie się stereotypu Ukraińca w polskiej literaturze pięknej i podręcznikach szkolnych okresu II Rzeczypospolitej.

Reasumując, należy stwierdzić, że omawiana praca znacznie poszerza naszą wiedzę na temat tworzenia się obrazu Ukrainy i jej przeszłości w społeczeństwie polskim przełomu XIX i XX wieku. Niewątpliwie przyczyni się do lepszego zrozumienia funkcjonujących wówczas stereotypów i postaw polskich środowisk opiniotwórczych wobec tzw. kwestii ukraińskiej.

Miroslaw Szumiło

⁵ Recenzowana praca, s. 134.